
UDK 811.163.42'367.622

81'366.53

Izvorni znanstveni rad

Marija Znika

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb
Hrvatska

JEDNO I MNOGO

SAŽETAK

U radu se analizira odnos izraza i sadržaja kategorije brojivosti. Pokazuje se da se iz izraza imenice ne može izravno zaključivati o njezinu sadržaju, pa ni o tome je li ona brojiva ili nebrojiva. Upozorava se na to da brojivost neke imenice ovisi o njezinoj leksičkoj strukturaciji. Ističe se da se samo brojive imenice mogu izravno numerički kvantificirati, a nebrojive imenice samo neizravno.

Ključne riječi: *imenice, brojivost (lingvistika), hrvatski jezik*

---

1. I u nas se u posljednje vrijeme dosta pisalo o imeničkim kategorijama, posebno o kategoriji brojivosti, njezinoj (semantičkoj) naravi i izrazu (Žnika, 2000; Peti, 1998). Stoga o tome samo najbitnije.

Kategorija brojivosti utemeljena je na leksičkom značenju riječi, ovdje imenica. Temelji se na opreci jedno $\neq$ mnogo. Sadržaj joj čine dvije sintaktički relevantne¹ oznake: [+ brojivo] i [- brojivo]. Kategorija brojivosti ima svoj izraz u gramatičkoj kategoriji broja i njezinim dvama gramemima - jednini i množini. Valja pritom upozoriti da ne postoji uzajamno jednoznačan odnos između izraza i sadržaja gramatičkih kategorija, pa ni sadržaja i izraza kategorije brojivosti. Stoga se iz oblika neke riječi, tako i imenice, ne može jednoznačno zaključivati o njezinoj brojivosti. Valja početi od sadržaja kategorije brojivosti i vidjeti kako se taj sadržaj izražava na morfološkoj razini, posebno u primjerima u kojima sadržaju ne odgovara izraz, kao npr. u tzv. "imenica nepotpune morfološke paradigme", kao što su *singularia tantum* i *pluralia tantum*.

U dosta se radova obrađivalo imenice *singularia tantum*, pisalo se i o imenicama *pluralia tantum* (Mlunvice češtiny, 1986:45-46; Burov, 1991:13-22; 1989:430-438, 507-513; Revzin, 1969:102; Žnika, 2002). Posebna se pozornost posvećuje u novije vrijeme ponovo i u nas zbirnim imenicama (Pranjković, 1984:171-175; Peti, 2001:209-251) pokušavajući proniknuti u to kakav je njihov odnos na semantičkom planu, što one označuju, i to s jedne strane one imenice u kojih je zbirnost izražena posebnim sufiksima, a s druge one u kojih zbirnost nije posebno morfološki izražena. Različitost gledišta o tome problemu najbolje se ocrtava usporedimo li Pranjkovićev i Petijev opis zbirnih imenica.

2. Imenice *singularia tantum* u svojem su temeljnom značenju nebrojive - jer nisu pomišljive kao mnogost kojoj bi u opreci stajala jediničnost, čemu bi u gramatičkoj kategoriji broja kao izraz odgovarala jednina. Imenice *pluralia tantum* mogu biti i brojive i nebrojive, a semantičkoj opreci jedno $\neq$ mnogo izraz je jedan jedini, i to množinski oblik.

3. U analizi valja voditi računa i o vrsti upotrebe imenice jer pri nekim upotrebama dolazi do promjena u semantici imenice, pa onda i u kategoriji brojivosti, tako da prvotno brojive imenice mogu postati nebrojive. Mislim ovdje na prvotno brojive imenice u nereferencijalnoj generičkoj upotrebi kakvu nalazimo u primjeru: *Kit je sisavac*. U toj je rečenici imenica kit upotrijebljena tako da se ne odnosi na pojedinačni entitet kojemu bi u opreci bilo mnogo istovrsnih entiteta, nego jedninskom obliku u opreci stoji nula. Jedninski je oblik upotrijebljen umjesto množinskoga. Jedninski oblik kit valja razumjeti kao da je njime izrečena množina kitovi (*Kitovi su sisavsci*.)

4. Ako je paralelnost u odnosima između semantičkih kategorija i njihova izraza narušena (npr. u nebrojivih imenica *pluralia tantum*), ako ima praznih mjesta u sustavu (nebrojive imenice *singularia tantum*), pitamo se može li ih sustav popuniti i kako. Opisano je već da je jedan od načina popunjavanja praznina u sustavu mogućnost značenjskih pomaka, moguća semantička prestrukturacija npr. nebrojivih imenica koje time ostvaruju mogućnost semantičke opreke jedno $\neq$ mnogo na kojoj se temelji kategorija brojivosti. Time

se istodobno na morfološkom planu ostvaruje mogućnost izražavanja upravo uspostavljene opreke jedno $\neq$ mnogo u obliku jednine i množine.

U nekih imenica pluralia tantum tipa vrata, hlače nije neutralizirana semantička opreka jedno $\neq$ mnogo, ali je neutraliziran izraz kategorije brojivosti u jednom jedinom, i to množinskom obliku² koji je time postao homoniman pa se tek iz konteksta ili situacije ili kakve dodatne odredbe može zaključiti je li se množinskim oblikom dotične imenice izriče jediničnost ili mnogost: jedna vrata ili petora vrata.

Množinski oblik time je dvoznačan: on je izraz i za jedno i za mnogo. Tu se na djelu pokazuje kako u jeziku nije moguće uvijek i svugdje tražiti uzajamno jednoznačan odnos između sadržaja gramatičkih kategorija i njihova izraza, nego je očigledna njihova homonimnost.³

5. Kakav je odnos između brojivih i nebrojivih imenica prema izricanju podataka o količini izvanjezičnih referenata označenih imenicom? Valja prije svega upozoriti na činjenicu sa su semantička jediničnost i mnogost jezične činjenice, činjenice utemeljene na jezičnoj zbilji. Utemeljene su na značenju imenica kojih sadržaji mogu biti dvojako strukturirani: ili su pomišljivi kao jedno kojemu u opreci ne stoji mnogo ili su pomišljivi kao jedno kojemu u opreci stoji mnogo. Ako su im sadržaji pomišljivi kao jedno kojemu u opreci stoji mnogo, onda su takve imenice brojive. Ako im sadržaji nisu pomišljivi kao jedno kojemu u opreci stoji mnogo, takve imenice nisu brojive. Ako su imenice brojive, mogu se kvantificirati, tj. može se odrediti količina njima označenih izvanjezičnih istovrsnih sadržaja.

Valja posebno upozoriti da brojivost prethodi numeričkoj kvantifikaciji, što znači da numerička kvantifikacija ovisi o brojivosti. Bitna je razlika između brojivosti kao jezične kategorije, utemeljene na značenju imenica, i kvantifikacije imenicom označenih sadržaja što je za uspostavu kategorije brojivosti dostatno ispunjenje jednog uvjeta, a to je mogućnost uspostave opreke jedno $\neq$ mnogo na temelju imenicom označenih sadržaja. Koliko je točno entiteta obuhvaćeno time mnogo, to za kategoriju brojivosti kao jezičnu kategoriju uopće nije bitno. Svejedno ja da li je riječ o deset knjiga ili o tisuću knjiga. Nasuprot tome, za numeričku kvantifikaciju izvanjezičnih referenata označenih imeničkim sadržajem upravo je najbitnija mogućnost utvrđivanja točne količine izvanjezičnih entiteta. Za numeričku kvantifikaciju nije svejedno je li riječ o deset knjiga ili o tisuću knjiga. Za numeričku kvantifikaciju bitno je znati koliko je **točno knjiga** u skupu opisanom s mnogo.

Rečeno je da se imenice mogu kvantificirati. Dvije su mogućnosti kvantifikacije tzv. brojivih imenica: numerička i leksička.

Numeričkom se kvantifikacijom utvrđuje točna količina imenicom označenih entiteta pomoću broja kao kao vrste riječi, i to u hrvatskom jeziku pomoću glavnoga broja ili pomoću brojnoga pridjeva. Brojni pridjev izriče istu količinu kao i glavni broj, ali je oblikom prilagođen za uvrštavanje uz brojive imenice oblikom pluralia tantum: pet knjiga, ali dvoje grablje. Brojni pridjev je tu u poziciji sličnoj onoj rednoga broja: slaže se s imenicom, koja mu je u

rečeničnom ustrojstvu otvorila mjesto, u rodu broju i padežu, a uz imenice koje ne mogu morfološki izraziti rod, broj ili padež brojni pridjev pokazuje njihov rod, broj i padež.

Numeričkom, tj. leksičkom se kvantifikacijom utvrđuje približna količina imenicom označenih sadržaja. Takvo približno utvrđivanje količine moguće je ili pomoću priloga količine mnogo, malo, ponešto... ili pomoću kvantifikativa, tj. riječi koje svojim značenjem izriču približno određenu količinu kao što su riječi košara, vreća, hrpa... ili pomoću ustaljenih jedinica mjere tipa kilogram...: mnogo jabuka, košara jabuka, mnogo knjiga, gomila knjiga, kilogram jabuka, kamion pušaka...

Nebrojivim imenicama zbog njihova je leksičkog značenja uskraćena mogućnost numeričke kvantifikacije jer im sadržaji nisu oformljeni ni pomišljivi kao ograničeno odijeljeno jedno kojemu bi u opreci stajalo isto tako ograničeno, odijeljeno mnogo. Stoga se nebrojive imenice mogu samo približno kvantificirati leksičkim sredstvima: priložima količine i kvantifikativima: malo pijeska : šaka brašna. Tu tvrdnju naizgled demantiraju primjeri kao: molim dvije kave, kupi tri vode, gdje broj stoji uz nebrojivu imenicu. Valja ponoviti da uz nebrojive imenice nije moguće izravno uvrstiti broj. Broj nije izravno uvršten ni u navedenim primjerima. On je izravno uvršten uz kvantifikative šalica, boca i sl. koji su kao komunikacijski i situacijski zalihosni izostavljeni jer su razumljivi upravo iz određenog konteksta ili situacije. Dvije kave valja razumjeti kao dvije šalice kave, a tri vode kao tri boce vode i sl.

Brojiva imenica uz koju se uvrštava glavni broj ili brojni pridjev radi utvrđivanja točne količine imenicom označenih sadržaja stoji u **genitivu količine** (Katičić, 1986; Hrvatska gramatika, 1997; Znika, 2002). Ovisno o veličini broja mijenja se i oblik imenice: uz brojeve dva, tri četiri, oba stoje imenice m. i s. r u genitivu jednine (dva čovjeka, tri sela), a imenice ženskoga roda u nominativu množine (tri knjige, četiri žene). Uz brojeve veće od pet sve su imenice u genitivu množine: pet knjiga, pet žena, sedam sela.

Nebrojiva imenica stoji uz priloge količine u genitivu jednine, tzv. **dionom ili partitivnom genitivu**: puno pijeska, malo brašna. Uz kvantifikative šaka, vreća i sl. imenica je isto tako u partitivnom genitivu: jedna šaka brašna, tri vreće pijeska.

Vidimo da kvantifikativ, koji je sam brojiva imenica, stoji uz nebrojivu imenicu, kojom se najčešće označuje nebrojiva tvar, u padežu koji zahtijeva broj.

ZAKLJUČAK

Iz izloženoga se daje zaključiti da se na temelju imenicama označenih sadržaja i njihove značenjske strukturacije kao jediničnosti ili kao mnogosti razlikuju brojive i nebrojive imenice, ovisno o mogućnosti upostave na leksičkom značenju imenice uspostavljene opreke jedno ≠ mnogo. Brojivost se analizira neovisno o obliku u kojemu imenica stoji, dakle neovisno o njezinu izrazu .

Samo je brojive imenice moguće izravno numerički kvantificirati. Nebrojive imenice nemaju mogućnost izravne numeričke kvantifikacije. Njima preostaje jedino mogućnost neizravne numeričke kvantifikacije pomoću priloga količine ili kvantifikativa. Time se pokazuje relevantnost jezične opreke jedno ≠ mnogo u hrvatskom jeziku i navode razlozi zašto je pravilno reći: pet knjiga, košara jabuka, mного jabuka, ali samo malo vode, šaka brašna.

REFERENCIJE

- Burov, S.** (1991). Asimetrija na forma i značenje v čislovata paradigma na abstraktnite sščestvitelni imena v bŭlgarskija ezik. *Bŭlgarski ezik* **XLI**, 1, 13-22.
- Burov, S.** (1989). Kategorijata na čislo na sščestvitelnite imena v bŭlgarskija knižoven ezik, I. *Bŭlgarski ezik* **XXXIX**, 5, 430-438.
- Burov, S.** (1989). Kategorijata na čislo na sščestvitelnite imena v bŭlgarskija knižoven ezik, II. *Bŭlgarski ezik* **XXXIX**, 6, 507-513.
- Duden** (1989). *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*, 2. prerađeno izdanje.
- Katičić, R.** (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: JAZU i Globus.
- Peti, M.** *Oblici nebrojivosti u hrvatskom jeziku*, Zagreb, dis., rkp.
- Peti, M.** (2001). Zbrojina. *Rasprave IHJJ* **27**, 209-251.
- Pranjković, I.** (1984). Zbirne imenice i kategorija broja u hrvatskom ili srpskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, god. 13., br. 1, Beograd, 171-175.
- Revzin, I.** (1969). Tak nazывaemoe "nemarkirovannoe množestvennoe čislo" v sovremenom ruskom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* **3**, 102-109.
- Šarić, Lj.** (2002). *Kvantifikacija u hrvatskome jeziku*. Zagreb: IHJJ.
- Znika, M.** (2002). *Kategorija brojivosti u hrvatskom jeziku*. Zagreb: IHJJ.
- Znika, M.** (2001). Defektne imenice. *Zbornik radova s Drugog hrvatskog slavističkog kongresa u Osijeku*. Zagreb, 677-682.

BILJEŠKE

- ¹ Nazivom sintaktički relevantna oznaka nazivam sintaktički relevantna semantička obilježja opće, konkretno, živo, ljudsko i dr., za razliku od posve semantički relevantnih obilježja tipa: mlado, odraslo, prostrano i sl.
- ² Kad imaju pridruženu oznaku [+ apstraktno], nebrojive po kriteriju apstraktnosti.
- ³ U povijesne razloge nastanka i očuvanja množinskoga oblika ili nastanka novoga jedninskoga ili množinskoga oblika (kao u njem. die Hose i die Hosen) ovdje neću ulaziti. Opisano je to u više radova. Recentni osvrt na problematiku izraza i sadržaja imenica nepotpune morfološke paradigme donosi se u (Znika 2001 i 2002).

Marija Zinka

Institute of Croatian Language and Linguistics, Zagreb
Croatia

SINGLE AND MANY

SUMMARY

The paper considers the relationship between the expression and content in the category of countability. It demonstrates that the nominal expression does not immediately imply the nominal content and accordingly, the countability or uncountability of the noun. It draws attention to the fact that the nominal countability depends on the lexical structure of the noun. It points out that only countable nouns can be directly numerically quantified, whereas uncountable nouns can be only indirectly quantified.

Key words: *countability (linguistics), noun, numerical and lexical quantification, Croatian*
